

miş ve kaymakamlığına da adı geçen kabilenin reisi getirilmiştir.

Fizan'daki Osmanlı hâkimiyeti, 1911'de vuku bulan İtalyan saldırısına kadar ciddi bir güçlüklerle karşılaşmadan devam etmiştir. Bunda, Fransızlar'ın yoğun çabaları ve 1880'lerden itibaren ardı ardına gelen teşebbüslerine rağmen Sudan-Sahrâ ticaretinin Fizan-Trablusgarp güzergâhından ayrılmamasını sağlamanın da büyük rolü olmuştur. Genellikle fildişi, altın tozu, deve kuşu tüyü, deri, bal mumu ve köle ihracına karşılık silah, cephane, kâğıt, gıycek eşyası, pamuklu kumaş, çay ve şeker gibi mâmul malların ithaline dayalı olarak gerçekleştirilen Sahrâ ticareti Fizan ve Trablusgarp halkının önemli geçim kaynağı idi. Bu sebeple Fizan'da Osmanlı hâkimiyetinin tesis ve devamında tüccarların önemli katkısı olmuştur.

II. Abdülhamid döneminin son yıllarında Fizan Jön Türkler'in sürgün yeri olarak kullanıldı. Zamanla bunlara memuriyet kisvesi altında sürgüne gönderilen bazı görevli ve subaylar da eklenince Fizan ve onun bağlı bulunduğu Trablusgarp vilâyetinde modern okullarda yetiştirilmiş, yeni fikirlere ve milliyetçiliğe eğitimi bulunan etkili bir Türk grubu oluştu. 1896'da Trablusgarp kumandanı ve vali vekili olan Receb Paşa'nın siyasî sürgün ve mahkûmlara iyi muamele etmesi, onların görüşlerine değer vermesi, Trablus ve Fizan bölgelerinin yönetiminde Jön Türk nüfuz ve tesirinin artmasına vesile oldu. Fizan'ın güney ve batı sınırlarında artan Fransız nüfuzuna karşı verilen aktif mücadelede Jön Türkler'in önemli katkısı olmuştur (Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti [1858-1911]*, s. 143-146). Fizan'a sürülen Jön Türkler'den birkaçının mezarı Merzuk'ta bulunmaktadır. 1906 yılında, Merzuk'un batısında bulunan ve Fizan-Cezayir arasında bir sınır kasabası olan Gât kaymakamlığına Jön Türkler'den Kolağası Abdülkadir Câmî Bey tayin edilmiştir.

Trablusgarp'ın İtalyanlar'ın saldırısına uğramasından (5 Ekim 1911) sonra Osmanlı Devleti ile İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması ile (19 Ekim 1912) bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. İtalyanlar Trablusgarp'ı ele geçirmekle beraber Fizan'a ancak Ağustos 1914'te girebildiler; fakat Senûsî direnişi ve I. Dünya Savaşı yüzünden geri çekilmek zorunda kaldılar. Nihayet 1930'da faşist general Graziani kumandasında bölgeye gelen İtalyanlar Fizan'ı yeniden işgal

ettiler. 1942'ye kadar İtalyan idaresinde kalan Fizan, bu defa güneyden gelen General Leclerc kumandasındaki Fransızlar'ın işgaline uğradı (Aralık 1942). Fransızlar 7 Ocak 1943'te Merzuk'u, daha sonra Sebha'yı ele geçirerek Tunus'ta Montgomery kumandasındaki İngiliz Sekizinci Ordusu ile birleştirdiler. Ocak 1943'te imzalanan İngiliz-Fransız antlaşmasıyla Fizan Fransız idaresi altına girdi.

24 Aralık 1951'de Muhammed İdrîs es-Senûsî liderliğinde kurulan Libya Birleşik Krallığı'nda Fizan üç otonom bölgeden biri oldu. Libya ve Fransa arasında Ağustos 1955'te yapılan antlaşma gereğince Fransızlar Gât ve Gadâmes'ten sonra Fizan'ı da terkettiler. Eylül 1969'da iş başına gelen ihtilâl hükûmeti Trablus'un adını el-Muhâfazâtü'l-garbiyye, Berka'nın adını el-Muhâfazâtü's-şarkıyye ve Fizan'ınkini de el-Muhâfazâtü'l-cenûbiyye olarak değiştirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 32, 35, 37; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. Ferîd Abdülazîz el-Cündî), Beyrut 1410/1990, IV, 295; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âr*, s. 440; Vezzân ez-Zeyyâtî, *Vaşfü'l-İftikâr*, II, 146-147; Aziz Samih İlder, *Şimalî Afrikada Türkler*, İstanbul 1937, II, 238-256; J. Lethielleux, 3. *Le Fezzan, ses jardins, ses palmiers: Notes d'ethnographie et d'histoire*, Tunis 1948, tür.yer.; a.mlf., "Le Fezzan", *IBLA*, IX/34 (1946), s. 185-208; Celâl Tevfik Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, tür.yer.; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Erzurum 1970, tür.yer.; a.mlf., "Türk Sahra Politikasını Açıklayan Bir Belge ve Fizan Kaymakamına Verilen Tâlimat", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 13, İstanbul 1968, s. 28-34; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Târîhu'l-fethi'l-'Arabî ft Libyâ*, Beyrut 1972, s. 115-118; Ettore Rossî, *Libyâ minzû'l-fethi'l-'Arabî hattâ sene 1911* (trc. Halîfe M. et-Telîsî), Beyrut 1394/1974, bk. İndeks; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete (1550-1650)*, İstanbul 1978, s. 177; M. Milburn, "Socio-Economic Change Among the Fezzan Tuareg since 1800", *Social-Economic Development of Libya* (ed. E. G. H. Joffe — K. S. McLachlan), Kent 1982, s. 175-188; Mahmûd Şit Hattâb, *Kâdetü'l-fethi'l-Mağribi'l-'Arabî*, Beyrut 1404/1984, I, 14, 90, 99, 100, 117, 129-130; II, 289-292, 295, 298, 299, 301; Michel F. Le Gall, *Pashas, Bedouins and Notables: Ottoman Administration in Tripoli and Benghazi, 1881-1902* (Ph. D. Thesis, 1986), Princeton University, s. 115-179; İbrahim Temo'nun *İttihad ve Terakki Anıları*, İstanbul 1987, s. 198-204; Tadeusz Lewicki, "Le rôle du Sahara et des sahariens dans les relations entre le nord et le sud", *Histoire générale de l'Afrique*, Paris 1990, I, 313-321; *The Middle East and North Africa* 1993, London 1993, s. 661-675; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3408-3410; Ewald Banse, "Fizan", *IA*, IV, 670-672; J. Despois, "Fazzân", *El'* (İng.), II, 875-877.

KEMAL KAHRAMAN

FLEISCHER, Heinrich Leberecht

(1801-1888)

Alman şarkiyatçısı.

21 Şubat 1801'de Saksonya Krallığı'na bağlı Schandau kasabasında dünyaya geldi. 1814 yılında Bautzen'de kolejle başladı. 1819-1824 yılları arasında Leipzig Üniversitesi'nde ilâhiyat tahsil etti. Ardından 1824-1828 yıllarında Paris'te Arapça, Farsça ve Türkçe okudu. 1831'de Saksonya'nın başşehri Dresden'de bulunan Kreuzschule yüksek ruhban okulunda profesör oldu. 1835'te Leipzig Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, 1840'tan itibaren de aynı üniversitenin Felsefe Fakültesi'nde Şark dilleri profesörlüğü yaptı; onun faaliyetleriyle bu üniversite Arap dili ve edebiyatı alanında öncü durumuna geldi. Fleischer, Paris'teki Société Asiatique ve Londra'daki Royal Asiatic Society örnek alınarak 1845 yılında Almanya'da kurulan Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın en müteşebbis ve faal üyelerinden biriydi. Onun teşkilâtçılık sahasındaki özel yeteneği sayesinde bu meşhur kuruluşun ilerideki semereli çalışmalarına sağlam bir temel atılabildi. Fleischer daha çok neşir çalışmalarına dikkat harcadı; gerek cemiyetin yayın organı olan *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*'ın (ZDMG), gerekse "Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes" (AKM) adı altında çıkarılan eserler dizisinin ve özellikle de Arap dilciliğine ilişkin münferit eserlerin yayımlanmasında hizmeti büyüktür. Bu arada M. Amaris'in *Biblioteca Arabo-Sicula*'sı, Wüstenfeld'in Kutbüddin en-Nehrevâlî'ye ait *el-İ'lâm bi-a'lâmî Beytillâhi'l-Harâm* ve Yâkût el-Hamevî'ye ait *Mu'cemü'l-büldân*, Flügel'in İbnü'n-Nedîm'e ait *el-Fihrist*, Wright'in Müberred'e ait *el-Kâmil* ve Tornberg'in İbnü'l-Esîr'e ait *el-Kâmil* adlı eserlerinin neşirleri hakkında mütalaa ve tenkitlerde bulunmuştur. Kendisine ait *Beiträge zur arabischen Sprachkunde*'de hocası De Sacy'nin *Grammaire arabe*'ni ele alarak köklü değişikliklerle yeniden düzenledi. Çağdaş birçok şarkiyatçının aksine Fleischer Arap dilciliğinin temellerini klasik Arap gramercilerinin attığını savunmuş, ancak onların kurdukları nazarîyelerin modern dilcilik anlayışına uymadığını da kabûl ederek Arapça'nın cümle bilgisini geliştiren Ewald'ın bu hususta vardığı sonuçları bütünüyle benimsemiş ve onu takdir etmiştir.

10 Şubat 1888 tarihinde Leipzig'de vefat eden Fleischer'i asrın en büyük şarkiyatçısı düzeyine getiren etken yazarlığından çok üniversite hocasıdır. Yetiştirdiği kadrolar arasında I. Goldziher, V. Rosen, Danimarkalı A. W. F. Mehren, Norveçli J. P. Broch, Çek J. Kosut ve Almanlar'dan J. Barth, M. Hartmann, K. H. Graf, Türkolog F. Behnauer, ilâhiyatçı F. Delitzsch gibi ünlü ilim adamlarını saymak mümkündür.

Fleischer'in kendi yazdığı büyük hacimli eser yoktur; özellikle geniş kapsamlı bir Arapça gramer kaleme almamış olması meslektaşları tarafından üzüntüyle kaydedilir. Neşrettiği bazı metinler (meselâ Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'i) onun itina anlayışını ve Arap diline, İslâm ilâhiyatına olan derin bilgisini ortaya koymakla birlikte bu çalışmalarda tenkidî malzemelerin bulunmayışı, aynı zamanda kullanılan el yazmaları ve metnin tertibinde takip edilen esaslar hakkında herhangi bir bilgi verilmeyişi eleştiri konusu olmuştur.

Eserleri. Fleischer'in belli başlı çalışmaları şunlardır: 1. *Catalogus codicum manuscriptorum orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis* (Leipzig 1831). 2. *Historia anteislamica arabice* (Leipzig 1831). Ebû'l-Fidâ'nın *el-Muhtaşar fî târihi'l-beşer* adlı eserinin Câhiliye devrine ait bölümünün Arapça metin ve Latince tercümesidir. 3. *Samachschari's Goldenen Halsbandern* (Leipzig 1835). Zemahşerî'nin *Aṭvâku'z-zeheb* adlı eserinin Almanca tercümesidir. 4. *Ali's hundert Sprüche arabisch und persisch paraphrasirt von Watwat* (Leipzig 1837). Reşîdüddin Vatvât'ın *Maṭlûbû küllî tâlib min ke-limâti 'Alî b. Ebî Tâlib* adıyla Hz. Ali'nin 100 hikmetli sözünü derlediği eserinin metin ve Almanca tercümesidir. 5. *Tausend und eine Nacht. Elf leyle ve leyle'nin Arapça metninin neşri olup ilk sekiz cildi M. Habict* (Breslau 1825-1838), IX-XII. ciltleri de Fleischer (Breslau 1842-1843) tarafından hazırlanmıştır. 6. *Catalogus librorum manuscriptorum orientalium qui in Bibliotheca senatoria civitatis Lipsiensis asservantur* (Grimma 1838). A. G. R. Naumann tarafından yayımlanan bu eserin üçüncü bölümünü Fleischer hazırlamıştır. 7. *Beidhawii Commentarius in Coranum* (I-II, Leipzig 1846-1848). Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* adlı meşhur tefsirinin neşridir. 8. *Grammatik der lebenden persischen sprache* (Leipzig 1847). Mirza Muhammed İbrâhim'in Farsça gramerine dair eserinin

Almanca tercümesidir. 9. *Zevâlû't-terah fî şerhi Manzûmeti İbn Feraḥ* (Leiden 1895). İbn Abdülhâdî el-Makdisî'nin hadis terimlerine dair eserinin metni ve Almanca tercümesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Dugat, "Fleischer", *Histoire des orientalistes de l'Europe*, Paris 1870, II, 74-90; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europe*, Leipzig 1955, s. 170-173; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 362-363; H. Thorbecke, "Dem Andenken Heinrich Leberecht Fleischer's", *ZDMG*, XLII (1888), s. 695-700; Şeyh İnâyetullah, "Flâişer", *İDMİ*, XV, 459-460.

H. AHMED SCHMIEDE

FLORİNA

Yunanistan'ın
Makedonya kesiminde
bir kasaba.

Deniz seviyesinden 660 m. yükseklikte Manastır'ın (Bitola) 30 km. güneyinde, Vardar nehrine kavuşan Karasu çayının Nerçoka (Peristeri) dağlarından geçtiği yerdeki dar geçide yakın bir alanda kurulmuştur. Pelagonia ovasından Arnavutluk'a doğru giden önemli bir yolu kontrol altında tutacak bir konuma sahiptir. Florina adının "yeşil" anlamına gelen Yunanca *chloron* kelimesinden türetildiği söylenmekte ve bu kelime Kuzey Yunanistan'ın bazı bölgelerinde *Floron* şeklinde telaffuz edilmektedir. Osmanlılar şehrin etrafındaki düzlüğe, bölgenin bol ve koyu yeşil bitki örtüsüne işaret etmek üzere *Floran*'ın karşılığı olarak Yeşilova adını verdiler. Slavca ismi *Lerin* de yine eski Yunanca adına dayanmaktadır.

Çömlek parçaları ve diğer seramik kalıntıları, bugünkü kasabanın güney kenarında bulunan ve üzerinde St. Haralampi Kalesi'ni yer aldığı tepenin tarih öncesi dönemlerde iskâna açık olduğunu gösterir. Bu tepede İllirya'ya (İllyria) giden yolu kontrol etmek için yapılmış bir Makedon sınır kalesinin bulunduğu sanılmaktadır. Ayrıca burada, Büyük İskender'in babası Makedonya Kralı Philippos devrinden (m.ö. 359-336) kalma bir mezarlık ortaya çıkarılmıştır. Bizans döneminde ise burası müstahkem küçük bir kasaba durumundaydı. Bu devrelere ait şehir surlarının kalıntıları bugüne ulaşmıştır.

XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans idaresinden çıkan Florina bölgesi bir süre Sırp İmparatorluğu'na tâbi oldu. Sırp Çarı Duşan'ın 1355'te ölümünden

sonra Radoslav Hlapen'in küçük Sırp devleti sınırları içinde kaldı. Bu sırada bölge Osmanlı akıncılarının hücumuna uğradı ve 1387 yılı civarında Hlapen'e bağlı Karaferye (Verroia) ve Vodena ile (Edessa) birlikte Osmanlılar'ın eline geçti. Kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte kale büyük bir ihtimalle Gazi Evrenos Bey tarafından fethedilmiştir.

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra bir kaza merkezi ve İslâm şehri haline gelen Florina hakkındaki en eski bilgi 1481 tarihli *Tahrir Defteri*'nde yer alır (BA, TD, nr. 16 m, s. 478-481). Buna göre Florina 260 köye sahip bir kadılık merkezi olup buraya bağlı bütün yerleşim birimleri ve kaza halkı Makedon-Slav adları ile kaydedilmişti. Doğudaki büyük ovada toplam doksan dört hânelik yedi küçük Türk köyü bulunmaktaydı. Türkler'in buraya II. Murad zamanında geldikleri tahmin edilmektedir. Florina merkezinde ise kırk hânelik bir müslüman cemaatinin yanı sıra 185 hânelik bir hristiyan cemaati vardı. Bu rakamlara göre toplam 1000 civarındaki nüfusun % 18'ini müslümanlar oluştuyordu. XVI. yüzyılda nüfusta artış meydana geldi. 1528'de 117 müslüman, 207 hristiyan hâne (yaklaşık 1600 kişi) varken 1570'te bu sayı 175 müslüman, 195 hristiyan hâneye (yaklaşık 1900 kişi) ulaştı. Rakamlardan anlaşıldığına göre müslüman nüfusunda XVI. yüzyıl boyunca sürekli bir artış olmuştur da hristiyan nüfusu kasabadaki ağırlığını korumuştur.

Müslümanların Florina'da çoğunluğu teşkil etmeleri XVII. yüzyıla rastlar. Bunda, sonradan gelen Türk kolonileri ve kısmen yerli halkın İslâmlaşması da etkili olmuştur. Florina'ya ait 1036 (1627) tarihli *Cizye Defteri*'ne göre şehir merkezinde sadece sekiz ve Yâkub Bey mahallesinde de dokuz hristiyan hânesi mevcuttu (Sofya, National Library, nr. F. 14.A., 72). 1070'te (1659-60) burayı gören Evliya Çelebi ise şehrin altı mahalleye ayrıldığını, taştan yapılmış 1500 kadar evin bulunduğunu yazar. Onun ifadesine göre burası fazla gelişmemişti. On yedi mescidi, üç medresesi, bir Halvetiyye tekkesi ve iki hamamı vardı. Evliya Çelebi'nin verdiği ev sayısının biraz abartılı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Rumeli medreseleri hakkındaki 1660 tarihli resmî rakamlara göre Florina'da sadece Abdülkerim Medresesi mevcuttu.

Yunan kaynaklarına göre Florina'nın İslâmî karakteri 1800'lere kadar devam etti. Arnavutlar'ın kuzeyden gelerek ge-